

NIKOLAUS G.O. BOROFFKA, *Die Wietenberg-Kultur. Ein Beitrag zur Erforschung der Bronzezeit in Südosteuropa*, Universitätsforschungen zur Prähistorischen Archäologie. Aus dem Seminar für Ur- und Frühgeschichte der Freien Universität Berlin, Band 19. in Kommission bei Dr. Rudolf Habelt GmbH, Bonn, 1994; Teil 1 (294 p.), Teil 2 (p. 295-373) + 32 planșe tipologice + 149 planșe + 58 hărți + anexa A

Partea întâi a cărții recenzate debutează cu o *Prefață* (p. 1), urmată de *Introducere* (p. 1-2) și capitolele care constituie lucrarea propriu-zisă: *Spațiul geografic și divizarea sa* (p. 2-4), *Istoricul cercetărilor* (p. 4-11), *Catalogul descoperirilor* (p. 11-93) care cuprinde și o anexă (p. 93-99), *Așezările* (p. 99-104), *Înmormântările* (p. 106-109), *Descoperirile* (p. 115-224) – capitol în care autorul se referă la obiectele din lut (ceramică, modele de car, plastică), din piatră, os, corn și metal –, *Clasificarea internă, regională și cronologică* (p. 244-258), *Legăturile cu alte culturi și cronologia absolută* (p. 258-291) – capitol în care realizează minuțios un tablou al principalelor culturi care au stat la baza genezei culturii Wietenberg, cu care aceasta a intrat în contact în cursul evoluției sale sau la a căror formare a contribuit, începând cu culturile neolitice și încheind cu complexul Gáva: prima parte se încheie cu capitolul intitulat *Considerații finale* (p. 291-294). Partea a doua cuprinde *abrevierile, bibliografia, indicații* pentru utilizarea planșelor tipologice și a hărților, 32 planșe tipologice, 149 planșe, 58 hărți și Anexa A.

După cum mărturisește și autorul în *Introducere*, această lucrare își propune cercetarea culturii Wietenberg din Transilvania sub toate aspectele sale, în spațiul geografic în care aceasta a fost atestată din punct de vedere arheologic. Pentru a atinge acest scop, materialul arheologic a fost studiat, încadrat în timp și spațiu și comparat cu cel provenit din culturile vecine. La baza acestei cercetări au stat descoperirile provenite din săpături și colecții, în parte publicate în literatura de specialitate, în parte fiind inedite.

Din punct de vedere arheologic descoperirile de tip Wietenberg sunt atestate încă de la jumătatea secolului al XIX-lea (J. M. Ackner, 1856). În 1899 C. Seraphin începe săpăturile pe dealul Wietenberg (denumirea actuală "Dealul Turcului", de lângă Sighișoara). În paralel se descoperiseră numeroase puncte cu

ceramică Wietenberg care urmau să fie încadrate cronologic. În 1928, H. Schrollner în lucrarea *Urgeschichtliche Forschungen im Burzenland* denumesc acest ansamblu de descoperiri, reprezentate în primul rând prin ceramică, cultura Wietenberg, după cea mai reprezentativă așezare cunoscută atunci, dar discuțiile privind apartenența acestei culturi la neolitic sau la epoca bronzului au continuat. După lucrarea monografică a lui H. Schrollner, *Die Stein- und Kupferzeit Siebenbürgens* (1930), în care autorul încadrează cultura Wietenberg în neolitic, apar, ca o reacție în lanț, numeroase lucrări care argumentează apartenența sa la epoca bronzului: I. Nestor, *Der Stand der Vorgeschichtsforschung in Rumänien* (1932); P. Reinecke în *Germania*, 17 (1933); K. Horedt, *Die Wietenberg-Kultur. Ein Beitrag zur Bronzezeit Siebenbürgens* (1939); C. Daicoviciu, *La Transylvanie dans l'antiquité* (1945). În 1960, Kurt Horedt publică prima lucrare de sinteză asupra culturii Wietenberg, încadrând-o, pe baza formelor ceramice și a decorului, în intervalul bronz timpuriu – bronz târziu (*Die Wietenberg-Kultur*, în *Dacia*, N.S., IV, 1960). Tabloul culturii Wietenberg va fi substanțial completat de N. Chidioșan, care în 1966 începe săpăturile la Derșida (jud. Sălaj), prima așezare multistratificată aparținând culturii Wietenberg. Pe baza celor cinci straturi descoperite la Derșida, N. Chidioșan a deosebit inițial în evoluția acestei culturi trei faze de evoluție, desemnate cu cifre romane (I-III). La acestea, T. Soroceanu a adăugat încă o fază mai târzie (a IV-a), acceptată și de N. Chidioșan în cartea sa *Contribuții la istoria tracilor din nord-vestul României. Despre așezarea Wietenberg de la Derșida*, apărută în 1980. N. Chidioșan paralelizează faza I a culturii cu etapa Bronzezeit A₂ din sistemul cronologic al lui P. Reinecke (în date absolute: mijlocul secolului al XVIII-lea), iar faza a IV-a cu faza Reinecke Br Z D (secolul XIII). Cu toate că așezarea de

la Derșida se află la periferia ariei de dezvoltare a culturii Wietenberg, această periodizare cronologică a fost aproape unanim acceptată pentru întreg spațiul în care a evoluat cultura respectivă.

Nikolaus Boroffka (în continuare N.B.) reia problematica culturii Wietenberg, oferind în același timp și un tablou cuprinzător al epocii bronzului din sud-estul Europei. Ipotezele formulate de autor se bazează pe cele 592 de descoperiri incluse într-un catalog foarte amănunțit și într-o anexă. Catalogul și anexa cuprind localități din România și Ungaria unde au apărut materiale aparținând culturii Wietenberg.

Capitolul referitor la așezări studiază răspândirea acestora, structura lor, fortificațiile, tipurile de locuințe și anexele lor. Așezările sunt situate de preferință în apropierea râurilor sau pârâurilor. Sunt frecvente așa-numitele "așezări de refugiu", locuite temporar, până la dispariția unui presupus pericol. Locuințele sunt adâncite, semiadâncite sau de suprafață. Deoarece urmele de par lipsesc, se presupune că s-a folosit tehnica de construcție denumită de autor de tip "bloc" (Block sau Schwelbau). Vetrele aflate în afara locuințelor sunt considerate, în general, drept vetre cu destinație cultică. În acest context trebuie menționată vatra descoperită la Sighișoara, atribuită culturii Wietenberg datorită decorului său spiralat. Această vatră, considerată drept vatră pentru sacrificii a fost folosită de unii cercetători pentru a demonstra existența contactelor cu lumea miceniană: B. Hänsel, *Südosteuropa zwischen 1.600 und 1.000 v.Chr.*, 1982; K. Horedt, *Zur Zeitstellung der Otomani- und der Wietenberg Kultur*, în *Germania*, 66, 1988. Vatra a fost comparată, în ceea ce privește forma, decorul și funcția, cu vetrele asemănătoare descoperite la Pylos (Hänsel) și Micene (Horedt). Chiar dacă funcțiile vetrei de la Sighișoara și ale celor asemănătoare cu aceasta nu sunt elucidate încă, combinațiile dintre modelele de car, așa-numitele "Räuchergefäße", statuetele antropomorfe și zoomorfe care apar în anumite complexe, demonstrează în opinia lui N.B. existența a numeroase locuri de cult, aflate în așezări locuite timp îndelungat și protejate prin fortificații. Tipurile de obiecte menționate, având un rol cultic, nu apar în aceste combinații în aria altor culturi; se poate presupune, astfel, că viața spirituală a purtătorilor culturii Wietenberg se deosebea de cea a altor comunități.

Populația culturii Wietenberg practica incinerarea, resturile cinerare fiind depuse în urne. Se remarcă absența unui tip special de vas folosit drept urnă, acesta fiind ales din inventarul ceramic vast al culturii. Incinerarea a avut loc în imediata apropiere a cimitirului. Se presupune că în ceremoniile înmormântărilor un rol important îl aveau modelele de car. Necropolele, cu toate că sunt mici ca întindere, erau folosite vreme mai îndelungată. Se poate presupune că aparțineau unor comunități mici, probabil familii. Nu este cunoscută încă semnificația înmormântărilor care se abat de la aceste reguli, cum ar fi de exemplu, înmormântările duble de cai împreună cu oase umane incinerate, descoperite la Oarța de Sus. Originea ritului incinerării în cultura Wietenberg se regăsește, după opinia lui N.B., în regiunile învecinate din vest și sud-vest, în cultura Hátvân și în complexul cultural caracterizat prin ceramica ornamentată cu striuri (Besenstrich).

Cultura Wietenberg se individualizează, în primul rând, prin ceramica sa specifică. Pe baza formelor ceramice și a decorului, urmărind frecvența sau absența acestora în diferite regiuni, N.B. propune o nouă cronologie internă. Autorul deosebește în aria de evoluție a culturii Wietenberg patru grupe regionale, nume-rotate de la 1 la 4: 1. Centru (Podișul transilvănean, regiunea

Târnavelor, versantul estic al Munților Apuseni); 2. Nord-vest (regiunea someșană, reprezentată prin descoperirile de la Oarța de Sus, Derșida, Oarța de Jos); 3. Sud-vest (regiunea Deva, depresiunea Hațegului); 4. Nord-est (Depresiunea Ciuc, Târgul Secuiesc, Brașov). N.B. combină aceste patru grupe regionale în funcție de repartiția formei și a decorului ceramic, rezultând opt grupe regionale (1. Centru; 2. Centru și nord-est; 3. Sud-est și centru; 4. Centru și sud-est; 5. Centru, sud-vest și nord-vest; 6. Centru, nord-est și sud-vest; 7. Centru și sud; 8. Nord-vest și sud-est), cărora le corespund cinci faze cronologice: A1, A2, B, C, D. Autorul observă, că grupele regionale 2, 4, 6 și 8 corespund fazelor timpurii A1-A2. Aceste grupe regionale, caracterizate prin ceramica specifică, continuă să existe și în fazele B și C, care prin varietatea și bogăția decorului ceramic sunt considerate de N.B. drept fazele clasice ale culturii Wietenberg. În faza B apar și celelalte grupe regionale (1, 3 și 5); în ultima fază, D, supraviețuiesc doar grupele regionale 5 și 7, în această fază cultura Wietenberg fiind atestată doar pe versantele estice ale Munților Apuseni, precum și în sud-vestul și în nordul regiunii-nucleu (Podișul Transilvaniei).

N.B. respinge ideea generalizării cronologiei interne a culturii Wietenberg, realizată de N.Chidioșan pe baza stratigrafiei așezării de la Derșida, considerând că nu poate fi reală o cronologie internă bazată pe o singură succesiune stratigrafică și extinsă la mai mult de 500 de puncte aparținând culturii, mai ales dacă avem în vedere și faptul că Derșida se află la periferia ariei de răspândire a culturii. Cronologia internă propusă de autor cuprinde cinci faze, care se întretaie încă de la constituirea lor și care nu pot fi considerate trepte rigide, strict delimitate. Fazele propuse de N.B. corespund unor grupe care nu se deosebesc net una de cealaltă, indicând o anumită tendință evolutivă și succedându-se curgător. Prin urmare, evoluția culturii Wietenberg cunoaște un început relativ unitar (fazele A1-A2), o perioadă de extindere maximă (fazele B și C), ajungând ca în faza finală (D) să se restrângă la un teritoriu limitat.

Sistemele cronologice referitoare la epoca bronzului și a principalelor culturi din România și estul Ungariei aparținând acestei perioade sunt prezentate și analizate detaliat într-un capitol special. N.B. va utiliza în demersul său periodizarea tripartită a epocii bronzului încetățenită în arheologia românească (realizată de profesorul I. Nestor: Bronz timpuriu, mijlociu, târziu), fără a neglija în susținerea observațiilor sale și sistemele cronologice elaborate la P. Reinecke, A. Mozsolics și B. Hänsel.

Studiind contactele culturii Wietenberg cu celelalte culturi, autorul realizează următoarele sincronisme: *Wietenberg A1* (Hänsel FD III/Reinecke BrZA2/Mozsolics B II) = Hátvân = Cultura ceramicii cu decor striat (Besenstrich) = Otomani I-II = Mureș Ib = Tei I = Verbicioara I = Monteoru I C2; *Wietenberg A2* (Hänsel FDIII-MDI/Reinecke BrZA2 (târziu)/Mozsolics BIII) = Otomani II = Mureș Ib = Monteoru IC2; *Wietenberg B* (Hänsel MD I-II/III/Reinecke BrZ B-C (timpuriu)/Mozsolics B III-IV) = Otomani II/III = Mureș Ib (târziu) = Balta Sărată = Tei III = Vatina (?) = Monteoru Ib - IIa = Costișa-Komarow (?) = Suciu de Sus (timpuriu); *Wietenberg C* (Hänsel MDIII/SDI/Reinecke BrZC/Mozsolics BIV) = Otomani III (târziu) = Tei IV = Noua (timpuriu); *Wietenberg D* (Hänsel SDI/Reinecke BrZD/Mozsolics BIV/V) = Noua = Otomani IV/Igrița = Verbicioara V = Tei V.

Pentru realizarea cronologiei absolute a culturii Wietenberg N.B. apelează la datele oferite de lucrările recente, apărute după 1980, inclusiv pe cele ce se bazează pe metodele radiocarbon și

dendrocronologice (a se vedea, de pildă, J.Harding, *Radiocarbon calibration and the chronology of the European Bronze Age*, 1980; J.Maran, *Kulturbeziehungen zwischen den nordwestlichen Balkan und Südgriechenland am Übergang von späten Äneolithikum zur frühen Bronzezeit*, 1987; R.Krause, *Die endneolithischen und frühbronzezeitlichen Grabfunde auf der Nordstadterrasse von Singen am Hohenwiel*, 1988).

Rezultă din cele prezentate mai sus, că în perioada de început cultura Wietenberg prezenta elemente aparținând grupului cu ceramică în decor de tip Besenstrich, grup inclus în etapa a treia a Bronzului timpuriu (după cronologia elaborată de profesorul I.Nestor). Se pare că începutul culturii trebuie căutat în intervalul cronologic care corespunde fazei FDIII Hänsel, Reinecke BrZA2 și Mozsolics BIII. Pe baza datelor C14, coroborate cu cronologia egipteană, bronzul timpuriu românesc 2 (respectiv Reinecke BrZA1) poate fi încadrat între ultimul secol al mileniului al III-lea și 2000 î. de H. Bronzul timpuriu românesc 3, împreună cu ceramica cu decor Besenstrich și culturile înrudite (Hátván, Nagyrév) poate fi pus în legătură cu faza Reinecke BrZA2. Datele dendrocronologice indică pentru faza Reinecke BrZA2 o perioadă de existență cuprinsă în intervalul 2000/1750-1550 î. de H.

În ceea ce privește cultura Wietenberg, autorul optează pentru începutul acesteia în jur de 1800 î. de H., deoarece în faza Reinecke BrZA2 mai existau elemente cu decor Besenstrich. Data de sfârșit a acestei faze poate fi considerată începutul fazei B a culturii Wietenberg. Fazele B și C nu pot fi datate separat. O situație diferită prezintă faza D, încadrată aproximativ în prima jumătate a fazei Reinecke BrZD. Pe baza ăcelor cu protuberanțe (Warzennadln), A.Hochstetter a demonstrat că, cultura Noua (respectiv Reinecke BrZD) exista în jurul datei de 1200 î. de H. Pe baza legăturilor dintre cultura Wietenberg și Noua (a pătrunderii acesteia din urmă în aria culturii Wietenberg), sfârșitul culturii Wietenberg poate fi stabilit la aproximativ 1200 î. de H.

Deci, cultura Wietenberg a existat aproximativ între 1.800-1200 î. de H., iar trecerea de la faza A2 la faza B s-a realizat în jurul anului 1550. Din punct de vedere arheologic cultura Wietenberg se încheie în cursul secolului al XIII-lea. Supraviețuiesc, sporadic, elemente de tip Wietenberg în context cultural Noua, dar nu mai este atestat stilul propriu de olărit, ritualul de înmormântare, viața religioasă specifică, toate aspectele care au făcut ca acest fenomen să fie caracterizat drept "cultură".

FLORENTIN BURTĂNESCU